

Шнейдер Л. Б. Семейная психология: Учебное пособие для вузов. – 2-е изд. – Москва : Академический Проект; Екатеринбург : Деловая книга, 2006.

Щербань Є. А. Образ материнства у психологічній картині світу особистості студента (збірник наук. праць) // Вісник психології і соціальної педагогіки. – Випуск 1. – Київ, Москва : 2009.

Эльконин Д. Б. Психология игры. – 2 изд. – Москва : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1999.

Arnett J. J. Adolescent storm and stress reconsidered // American Psychologist, 1999. – 54 (5).

Garber J., Weiss B., Shanley N. Cognitions, Depressive Symptoms, and Development in Adolescents // Journal of Abnormal Psychology, 1993. – № 102.

Larson R. & Lampman-Petratis C. Daily emotional states as reported by children and adolescents // Child Development, 1989. – № 60.

V. Voloshyna, O. Bondarchuk. Psychological peculiarities of a mother self-image in girls of older adolescence age.

The article made theoretical and empirical analysis of structural components of a mother self-image in girls of older adolescence ago. Researched that becoming maternity in this age depends on the experience of interaction with own mother, a positive perception of yourself in the role of mother, focus on emotional contact with the unborn child.

Keywords: *maternity, mother self-image, older adolescence ago, family, child.*

УДК 37.015.3:159.953.5

А. П. Микитенко

**ДО ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ РІВНІВ РОЗВИТКУ
ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ**

У статті розглядається пізнавальна активність як інтегративна риса особистості, яка у процесі навчання вагомо впливає на результат навчання і тісно пов'язана з вихованням ініціативи, творчості, самостійності учня. Науково обґрунтовані мотиваційний, операційний, змістовно-інформаційний та емоційно-вольовий компоненти пізнавальної активності. Компоненти пізнавальної активності розглядаються як критерії її сформованості, а зміст компонентів – як їх показники. Аналізуючи результати експериментального дослідження рівнів сформованості пізнавальної активності старшокласників, визначено і охарактеризовано їх критерії та показники. Визначені перспективи подальшого дослідження проблеми пізнавальної активності старшокласників.

Ключові слова: пізнавальна активність, рівні сформованості пізнавальної активності, показники пізнавальної активності, мотиваційний, операційний, змістовно-інформаційний та емоційно-вольовий компоненти пізнавальної активності.

Сьогодні висуває певні вимоги до формування особистості старшокласника – завтрашнього студента, здібного до постійного саморозвитку та самовдосконалення, спроможного до швидкого оновлення знань, розширення арсеналу вмінь, навичок, освоєння нових форм діяльності. Особлива роль при цьому відводиться формуванню таких рис як самостійність, активність та ініціативність у навчанні. Актуальність цієї проблеми пояснюється потребою у вирішенні суперечностей, які виникли між сучасними вимогами до старшокласників як самостійних, ініціативних в пізнавальному плані учнів, та реальним рівнем сформованості цієї якості.

Аналіз наукових досліджень засвідчує, що пізнавальна активність розглядається як інтегративна якість особистості, до структури якої входять мотиваційний, операційний, змістовно-інформаційний та емоційно-вольовий компоненти. Досліджуючи цей феномен вчені зверталися також і до проблеми визначення її критеріїв – суттєвих ознак, на підставі яких здійснюється оцінювання, характеристика досліджуваного явища. Проте, науковцям так і не вдалося дійти цілковитої згоди щодо цього питання [Izard, 1991; Maslow, 1970].

Показниками сформованості пізнавальної діяльності, як зазначають науковці, є рівні розвитку її структурних компонентів. Нерозвиненість одного з структурних компонентів свідчить про прояв часткової пізнавальної активності. Цілісний прояв усіх компонентів свідчить про вищий рівень розвитку пізнавальної активності. Деякі автори (Д. Богоявленська, З. Калмикова, Е. Климов, В. Мерлін, В. Моляко) виділяють інтегровані показники сформованості пізнавальної активності старшокласників, які є проявом функціонування її як цілісної структури: інтелектуальна або творча ініціатива [Богоявленская, 1981], здатність до навчання [Проблемы..., 1975], індивідуальний стиль діяльності [Климов, 1969; Мерлин, 1996], самостійність [Моляко, 1983], прояв творчості [Платонов, 1986].

Творча навчальна діяльність старшокласників є вищим рівнем розвитку навчальної діяльності, а також проявом пізнавальної активності. Дж. Брунер виділяє основні компоненти творчої діяльності: на початку – з'ясування

проблеми та виникнення інтересу до неї; потім – актуалізація знань та їх розумове опрацювання в ході розв’язування поставленої проблеми. Причому, у процесі творчої навчальної діяльності, виникає внутрішня пізнавальна мотивація, що здійснює перехід учня від репродуктивної діяльності на рівень продуктивної навчальної діяльності. Продуктивна навчальна діяльність здійснюється за умови самостійної постановки проблеми, висунення гіпотези, самостійного пошуку способів розв’язування, що супроводжується розумовим перетворенням, перегрупуванням матеріалу. Творчий процес навчальної діяльності робить учня самостійним відкривачем знань і це сприяє тому, що цей процес супроводжується емоційно-позитивними переживаннями, виникненням пізнавальної потреби особистості, становленням внутрішніх мотивів навчання. Так взаємопов’язані в розвитку та функціонуванні змістовно-інформаційний, операційний та мотиваційний компоненти пізнавальної активності. Наступний етап творчої діяльності – перше теоретичне узагальнення та висунення гіпотези – це прояв операційного компонента. Далі – пошук відповіді на висунену гіпотезу – це прояв пошукової активності. На цьому етапі суб’єктові діяльності надано велику свободу дій, різноманітність варіантів вибору, необхідність власної орієнтації, а значить «Я-включеності», прояву ініціативи, перетворювальності. Наступний фрагмент творчої діяльності – знаходження шляхів вирішення задач. Тут задіяні всі компоненти пізнавальної діяльності. Співставлення отриманого результату з існуючими узагальненнями, висновками – цей момент творчої навчальної діяльності є складовою змістовно-інформаційного та операційного компонента [Bruner, 1989].

У психолого-педагогічній літературі дається опис ще одного вищого рівня розвитку пізнавальної активності у навчанні – самостійності, яка потребує її сформованості як риси особистості та як цілісно структурованого психологічного утворення [Пидкасистый, 1980]. Пізнавальна самостійність як якість особистості формується і розвивається під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників, що впливають і взаємодоповнюють один одного. Внутрішні чинники – особисті якості старшокласника (природні здібності і задатки, воля, темперамент і ін.) і що склалися, засвоєні в процесі життєдіяльності, в тому числі і навчальної роботи, знання і методи їх здобуття. Зовнішні чинники – весь соціум, що оточує учня, соціальне

середовище, в якому він знаходився і знаходиться, вплив навчально-виховного процесу.

Пізнавальна самостійність – це система внутрішніх утворень і їх зовнішнього прояву – практичних дій з самоосвіти. Однією з важливих ознак високого рівня розвитку пізнавальної самостійності старшокласника є володіння і керуваність всіма діями для вирішення перспективної, значимої для нього задачі, спрямованість всієї діяльності на досягнення поставленої мети. Пізнавальна самостійність – це якість особистості, що включає єдину систему прагнень, здібностей і умінь особистості своїми силами здійснювати пізнавальну діяльність, зокрема, самостійно опановувати загальнонавчальні і спеціальні знання, уміння і навички з метою вирішення завдань, значимих для особистості як члена суспільства. Дана якість особистості пов'язана з її саморозвитком, який переслідує, зрештою, мету самоствердження індивіда в суспільстві. Соціальна сторона явища виявляється понад усе в мотивації саморозвитку і виборі змісту пізнавального матеріалу.

Рівень знань, що склався до певного моменту часу, складає змістовну сторону пізнавальної самостійності; набір умінь самостійного опанування знаннями виражає її процесуальний (операційний) компонент; прагнення виявляється через мотиви бажання вчитися (самоудосконалюватися) і направлені на досягнення соціально обумовленої мети; здібності характеризують природні задатки.

Вивчаючи самостійну пізнавальну діяльність старшокласників П. Підкасистий аналізує її як систему, що містить в собі наступні основні компоненти: «1) змістовну сторону (знання, виражені в поняттях або образах сприйняття і уявлення); 2) оперативну сторону (різноманітні дії, оперування уміннями, прийомами); 3) результативну сторону (нові знання, способи рішень; новий соціальний досвід, ідеї, погляди, здібності і якості особистості)» [Підкасистый, 1980, с. 115].

Головною ознакою самостійної діяльності є те, що мета діяльності учня несе в собі одночасно і функцію управління цією діяльністю. Основними критеріями самостійної пізнавальної діяльності автор називає: безпосередню здатність учня визначити мету пізнавальних дій та зміст пізнавального акту; співвідносити зміст з мотивом здійснюваної пізнавальної діяльності [Підкасистый, 1980].

Навчальна діяльність тільки в тому випадку вважається самостійною, а значить сформованою, якщо відбувається: 1) виділення учнем пізнавальної

задачі, загальної та часткової (вміння в структурі учбової ситуації вибрати ціль, побачити задачу); 2) вибір, визначення та застосування адекватних способів дій, що ведуть до розв'язання задачі (вміння вибрати шляхи та засоби для її розв'язування); 3) виконання операцій контролю (стеження) за тим, чи розв'язується поставлена задача знайденими та застосованими способами (вміння застосувати засвоєні знання та навички в процесі практичної реалізації розв'язування задачі) [Пидкасистый, 1980]. Якщо учень може самостійно здійснити цілепокладання, цілевизначення, визначити предмет діяльності та засоби досягнення мети, то можна стверджувати, що така навчальна діяльність самостійна і що вона сформована. Формування самостійних форм навчальної діяльності забезпечує в подальшому становлення творчого мислення, мотивів удосконалення будь-якої своєї діяльності, мотивів самовиховання [Формирование..., 1982]. Самостійна навчальна діяльність відрізняється від творчої, але і та, і інша є, по-перше, сформованою навчальною діяльністю, тобто потребує сформованості всіх її компонентів, по-друге, потребує прояву й сформованості пізнавальної активності як риси особистості.

Н. Половникова визначає три рівні розвитку пізнавальної самостійності учнів, поклавши в основу володіння методами самостійної пізнавальної діяльності: на першому рівні – копіююча самостійність – школяр опановує зразки всіх типових форм пізнавальної діяльності з предмета. В основному, тут мається на увазі опанування алгоритмічними діями (за аналогією, за заздальгідь представленому плану), які підводять всіх учнів за однакових умов та до однакового результату; другий рівень – відтворююче-вибіркова (репродуктивна) самостійність – характеризується самостійним відтворенням основних методів, відповідних рівню навчання школяра, здібністю до вибору і використання потрібного методу; третій рівень – творча самостійність школярів – полягає, перш за все, в з'ясуванні конструктивного підходу до творчості, в створенні нових методів пізнавальної самостійності на основі засвоєних [Половникова, 1968].

А. Громцева, узявши за основу розвиток рівневої динаміки мотиваційної сфери, виділяє три рівні самоосвіти – форми самостійної пізнавальної діяльності учнів старших класів. Перший рівень характеризується, на думку автора, випадковістю змісту самостійної пізнавальної діяльності, стихійністю її організації, значною широтою і різноманітністю її мотивів. Діяльність у цьому випадку керується інтересом.

Це – «несистематична ... додаткова діяльність до навчальної для задоволення ще не дуже стійкого інтересу» [Громцева, 1983, с. 21-27].

На другому рівні самостійна діяльність учня має свої цілі і завдання, свій зміст і організацію. Діяльність осмислюється як засіб реалізації життєвих планів особистості. Зміст стає цілеспрямованим, щоб забезпечити такий процес, рівень умінь має бути досить високий.

Третій рівень відрізняється «великою чіткістю цілей самоосвіти». На цьому рівні сформовані конкретні уміння: відбору раціональних методів роботи [Громцева, 1983].

Метою даної статті є обґрунтування критеріїв та визначення рівнів сформованості пізнавальної активності старшокласників.

В експериментальному дослідженні брало участь 240 учнів старших класів (114 хлопчиків та 126 дівчат) – Гімназії Східних мов №1 м. Києва. Серед них: 123 учня 9-х класів (57 хлопчика та 66 дівчаток) та 117 учнів 11-х класів (57 хлопчика та 60 дівчаток).

Для визначення рівнів розвитку пізнавальної активності старшокласників були використані методи: спостереження, експертних оцінок, вивчення шкільної документації і продуктів діяльності учнів, бесіди, анкетування вчителів, батьків, самих учнів, та опитувальники: вивчення рівня пізнавальної активності учнів Б.К. Пашнєва [Пашнєв, 2007] і вивчення ставлення до навчання і навчальних предметів Г.Н. Казанцевої [Ржевська-Штефан, 2012].

Аналіз та узагальнення результатів теоретичних та емпіричних досліджень з питання потребує виділення нами критеріїв (показників) та рівнів, які стали б основою для проведення діагностичних методик по виявленню рівнів сформованості пізнавальної активності учнів в процесі навчання.

Рівні пізнавальної активності встановлюють залежно від характеру діяльності учня у процесі пізнання. Традиційним є розподіл пізнавальної активності на три рівні: репродуктивний (виконавський), реконструктивний (пошуково-виконавський) та творчий [Шамова, 1979].

Спираючись на дослідження Н. Чувасової та враховуючи вищесказане, були визначені наступні рівні розвитку пізнавальної активності старшокласників: високий, середній, низький [Чувасова, 2008].

Високий рівень притаманний тим учням, у яких яскраво виявлена потреба у пізнавальній діяльності. Вони самостійно приступають до розв'язання

навчальних завдань, успішно контролюють процес їх виконання і відповідно оцінюють результати власної роботи. Мають сильну, усвідомлену та стійку мотивацію. У них глибокі пізнавальні інтереси до кількох предметів, у реалізації яких учні систематично виходять за межі шкільних програм, захоплені самим процесом навчання, пізнання. Виявляючи старанність при виконанні всіх навчальних завдань, учні цієї групи систематично й охоче допомагають іншим, виступають ініціаторами активного співробітництва з товаришами й учителем у процесі навчання.

Пізнавальна активність *середнього рівня* характеризується нерівномірністю й знаходиться в прямій залежності від зовнішнього стимулювання. При низькій мотивації виявляється нестійке прагнення до вдосконалення власної пізнавальної активності. Представники цієї групи не мають постійного інтересу до жодного з предметів, які вивчають у школі, їх захоплення окремими видами навчальної діяльності епізодичне. Результати їхньої навчальної діяльності досить рідко заслуговують на схвалення вчителя, тому вони не звикли зосереджувати на них свою увагу і не вдаються до самооцінки чи порівняння себе з кращими учнями. Рівень розвитку пізнавальної активності учнів цієї групи недостатній для успішного здійснення навчальної діяльності.

Низький рівень сформованості пізнавальної активності визначено в тих учнів, які не вміють мобілізувати свої пізнавальні зусилля навіть при належному зовнішньому стимулюванні, виявляють слабо усвідомлену мотивацію і досить рідкі спроби до удосконалення пізнавальної активності. Такі учні намагаються уникати розумового напруження, їхня навчальна діяльність характеризується низьким рівнем самостійності, неспроможністю здійснювати самоконтроль і правильно оцінювати наслідки своєї праці, вони або механічно наслідують інших, або списують готове. Учні цієї групи не цікавляться жодним предметом і не в змозі навіть тимчасово захопитись яким-небудь видом діяльності.

Узагальнюючи показники, запропоновані різними дослідниками для оцінювання пізнавальної активності старшокласників, а також спираючись на наведені вище теоретичні положення, рівні пізнавальної активності старшокласників пропонуємо визначити за такими основними критеріями:

Таблиця 1.

Критерії визначення рівнів та показників пізнавальної активності старшокласників.

РІВНІ	ПОКАЗНИКИ
Низький <i>Репродуктивний</i> (виконавський)	<ul style="list-style-type: none"> - істинне прагнення до знань відсутнє; - зовнішня мотивація переважає над внутрішньою; - бажання учня зрозуміти, запам'ятати, відтворити знання, оволодіти способом їх застосування лише за зразком; - самотійній пізнавальній діяльності приділяється дуже мало часу, по суті вона обмежена тимчасовими рамками уроку.
Середній <i>Реконструктивний</i> (пошуково-виконавський)	<ul style="list-style-type: none"> - самотійне пізнання викликане на стадії допитливості; - усвідомлена виборча спрямованість на окремі, улюблені предмети; - прагнення учня до виявлення змісту, що вивчається; - проникнення в сутність явища; - бажання пізнати зв'язки між явищами та процесами; - оволодіння способами застосування знань в змінених умовах.
Високий <i>Творчий</i> (креативний)	<ul style="list-style-type: none"> - ініціатива, високий рівень навчальної пізнавальної потреби; - самотійність у визначенні мети, засобів пізнання; - необхідність вивчення всіх навчальних предметів, як основи особистого благополуччя в майбутньому; - внутрішня мотивація, стійкий інтерес; - творчий характер діяльності (новизна, своєрідність, дослідження проблем).

Обробка результатів дослідження за методикою Б.К. Пашнева відбувалася за рахунок порівняння варіантів індивідуальних відповідей вчителів, учнів та батьків з ключем анкети. Коли вчитель, батьки і сам учень, відповідаючи на запитання анкети, набирали від 24 – 42-х балів, то рівень розвитку пізнавальної активності учня визначався як високий. При чому

сума балів для учнів 9-х класів мала становити – 26-42 бали (дівчата – 26-42 бали, хлопці – 25-42 бали), а для учнів 11-х класів – від 24-х до 26-ти балів (дівчата – 24-42 бали, хлопці – 23-42 бали). Коли ж учні 9-го класу набирали від 12-ти до 25 балів (дівчата – 13-25 бали, хлопці – 12-24 бали) та 11-го класу – 11-ть-23 бали (дівчата – 12-23 бали, хлопці – 11-22 бали), то такий рівень пізнавальної активності визначався як середній. Якщо в учнів 9-х класів сума балів налічувала 0-12 балів (дівчата – 0-11 балів, хлопці – 0-12 балів) та в 11-х класах – 0-11 балів (дівчата – 0-10 балів, хлопці – 0-11 балів), то рівень пізнавальної активності таких учнів розцінювався як низький.

Коли ж учень на свідомому рівні, відповідаючи на питання анкети, набрав низьку кількість балів, то в такому випадку, навіть за умови досить позитивної характеристики з боку вчителів та батьків, а також, незважаючи на порівняно високі показники навчальної успішності, ми не могли вважати рівень розвитку пізнавальної активності учня високим. Таких учнів ми відносили до середнього рівня.

Коли вчителі та батьки були одностайні і, відповідаючи на запитання анкети, переважно виставляли невелику кількість балів, то рівень розвитку пізнавальної активності такого учня визначався як низький. І хоча сам школяр не обов'язково був настільки категоричним, оцінюючи себе, аналіз його власних відповідей на запитання анкети, а також дані, отримані в результаті спостереження, бесід, вивчення шкільної документації та продуктів діяльності, зазвичай підтверджував правомірність подібних висновків. Слід зазначити, що деякі старшокласники, намагаючись відповідати очікуванням оточуючих, намагалися не обирали відповіді, які б характеризували їх з негативного боку. І якщо вже учень свідомо і всупереч очікуванням дорослих, обирав саме такі варіанти відповідей, це привертало особливу увагу.

Дуже часто отримання учнем малої кількості балів у анкеті, співпадало з оцінюванням рівня розвитку його пізнавальної активності з боку дорослих як низького. Але бувало і навпаки, коли дитина, яка має невтішні результати навчальної успішності і її пізнавальна активність у процесі вивчення навчальних предметів не надто високо оцінюється вчителем і батьками, відповідаючи на запитання анкети, здебільшого набирала високий бал, тобто, або не усвідомлювала певних особливостей власної поведінки, або ж (і це є більш ймовірним) просто не хотіла показувати себе з не вигідного боку.

Обробка та аналіз результатів за методикою Г.Н. Казанцевої надала можливість на основі бесіди з вчителями та батьками зробити висновок, наскільки виявлені мотиви здатні забезпечити активність учнів у навчанні.

Отже, висновки, які було зроблено за результатами визначення рівнів розвитку пізнавальної активності старшокласників, у якому брали участь вчителі, батьки та самі учні, ґрунтувалися, як уже зазначалося, не лише на кількісному, але й на якісному аналізові експериментальних даних. За результатами дослідження було встановлено високий, середній та низький рівні розвитку пізнавальної активності. Результати експериментального дослідження проявів пізнавальної активності старшокласників подано у таблиці 2.

Таблиця 2.

Рівні розвитку пізнавальної активності старшокласників, N= 240.

Рівні розвитку	Клас				Разом	
	9-й N=123		11-й N=117			
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
Високий	15	12,2%	18	15,4%	33	13,8%
Середній	78	63,4%	58	49,6%	136	56,6%
Низький	30	24,4%	41	35,0%	71	29,6%

Результати експериментального дослідження показали, що спостерігається перевага середнього рівня розвитку пізнавальної активності (реконструктивний, пошуково-виконавський рівень) – 56,6%. На нашу думку це може бути пов'язано з визначеністю у виборі майбутньої професії, а саме з вибірковим ставленням до навчальних предметів, які знадобляться в майбутньому; з впевненістю у необхідних для життєвого успіху знаннях. Ці учні мають соціальну мотивацію та нестійку мотивація, спрямовану на отримання схвалення. Їх пізнавальний інтерес виявляється під впливом зовнішніх стимуляторів та базується на задоволенні особистісної допитливості в емоційно–приваблюючих ситуаціях. Постановка найближчих цілей таких старшокласників відбувається з урахуванням своїх можливостей. Проявляють навчальні вміння, діючи не за прикладом, а за алгоритмом. Лише 13,8% старшокласників мають високий (творчий, креативний) рівень розвитку пізнавальної активності. Такі учні характеризуються розвинутими

навчально – пізнавальними мотивами, що базуються на розумінні та усвідомленості необхідності та важливості знань, прагненні досягти високих результатів, прагненні зайняти певну позицію у відносинах з однолітками, заслужити авторитет. Учні демонструють стійкі творчі проявлення пізнавальної активності. Для цих старшокласників звичним є стійкий пізнавальний інтерес, який виявляється у намаганні пізнати складні теоретичні питання окремих наук, дійти до сутності явищ. Закономірність стає для них не кінцевим пунктом процесу, а проблемою, самостійною метою дослідження. У старшокласників розвинуто самоцілепокладання та вміння вибору шляху його досягнення. Учні є гарно проінформованими. Вони спроможні приймати рішення, виявляючи при цьому автономність, та несуть повну відповідальність за його виконання. У 29,6% старшокласників було виявлено низький (репродуктивний, виконавський) рівень вказаної якості. Учні є байдужими до навчання і часто їх мотив навчання зводиться лише до отримання атестату. Саму необхідність вчитися учні пояснюють вимогами дорослих (вчителів або батьків). Юнаки та дівчата цього рівня виявляють досить неширокий кругозір. Наявні знання мають поверховий характер та рівні уявлень. Здебільшого учні є пасивними та аморфними в навчанні. Навчальні вміння та навички здійснюються тільки під керівництвом та тиском з боку вчителів. Взагалі можна сказати, що ці старшокласники спроможні діяти тільки за зразком. У разі виникнення ускладнень та помилок йде руйнування діяльності, що дозволяє говорити про відсутність вольових рис.

Проведена експериментальна робота засвідчила, що пізнавальна активність старшокласників знаходиться на середньому та низькому рівнях, що зумовлено використанням викладачами неоптимальних педагогічних умов, які не є спрямованими на розвиток цієї риси. Таким чином, навчальний процес старшокласників потребує організації та активного застосування певних педагогічних умов, які сприяють формуванню пізнавальної активності. Однією з таких умов є використання комп'ютерних технологій.

Подальші дослідження передбачається провести в напрямку вивчення інших проблем сформованості пізнавальної активності учнів старших класів.

Д ж е р е л а:

Богоявленская Д. Б. Пути к творчеству. – Москва : Знание, 1981. (Новое в жизни, науке, технике. Сер. «Педагогика и психология»; № 10).

Громцева А. К. Формирование у школьников готовности к самообразованию. – Москва : Просвещение, 1983.

Климов Е. А. Индивидуальный стиль деятельности в зависимости от типологических свойств нервной системы. – Казань : Издательство Казанского университета, 1969.

Мерлин В. С. Психология индивидуальности / под редакцией Е. А. Климова – Москва : Издательство «Институт практической психологии», Воронеж : НПО «МОДЭК», 1996.

Моляко В. А. Психология решения школьниками творческих задач. – Київ : Радянська школа, 1983.

Пашинев Б. К. Опитувальник для вивчення пізнавальної активності учнів // Психодіагностика обдарованості. – Харків : Основа, 2007.

Подкасистый П. И. Самостоятельная познавательная деятельность школьников в обучении: Теоретико-экспериментальное исследование. – Москва : Педагогика, 1980.

Платонов К. К. Структура и развитие личности. – Москва : Наука, 1986.

Половникова Н. А. О воспитании познавательной самостоятельности. – Казань : Таткнигиздат, 1968.

Проблемы диагностики умственного развития учащихся / под ред. З. И. Калмыковой. – Москва : Педагогика, 1975.

Ржевська-Штефан З. О., Зубченко В. Г. Навчально-методичний посібник для студентів (психологічний модуль). – Кіровоград : 2012.

Формирование учебной деятельности школьников / Под ред. В.В. Давыдова, И. Ломпшера, А.К. Марковой; Науч.-исслед. ин-т общей и педагогической психологии Акад. пед. наук СССР, Науч. исслед. ин-т педагогической психологии Акад. пед. наук ГДР. – Москва : Педагогика, 1982.

Чувасова Н. О. Формування пізнавальної активності старшокласників у процесі діалогічного навчання.: Рукопис. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук: спец. 13.00.09 «Теорія навчання». – Кривий Ріг : 2008.

Шамова Т. И. Активизация учения школьников. – Москва : «Знание», 1979.

Izard C. E. The psychology of emotions. – New-York : Plenur Press, 1991.

Jerome S. Bruner. Beyond the information given: Studies in the Psychology of Knowing, 1977.

Maslow A. H. Motivation and personality (2nd ed.). – New-York : Harper & Row, 1970.

A. Mykytenko. To the problem of determining the levels of development of cognitive activity of high school students.

The article discusses the cognitive activity, as an integrative personality trait that in the learning process affects the outcome of weighty teachings and is closely linked with the education initiative, creativity, autonomy of senior pupils. Scientifically based motivational, operational, content – information and emotional – volitional

components of cognitive activity . Components of cognitive activity are considered as criteria to its formation and content components – their performance. Analyzing the results of an experimental study of the levels of formation of cognitive activity of senior pupils have been identified and characterized by their criteria and indicators. The prospects for further study of the problem of cognitive activity seniors pupils.

Keywords: *cognitive activity, the levels of formation of cognitive activity, cognitive activity indicators, motivational, operational, content-information and emotional-volitional components of cognitive activity.*

УДК 159.923.2

Л. М. Хаметова

ФОРМУВАННЯ САМООЦІНКИ ТА САМОВИХОВАННЯ ЯК ОСНОВНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ ВИКЛАДАЧА ДО МІЖСОБОВОГО СПІЛКУВАННЯ

Стаття присвячена проблемі формування самооцінки та самовихованню як основних аспектів підготовки майбутнього викладача до міжособового спілкування. Майбутній викладач повинен мати, постійно розвивати і вдосконалювати власні професійно значущі якості, без яких неможливо уявити педагога-майстра: любов до своєї справи, працелюбство, витримку, самокерування, уміння впливати на студентський колектив, вести його за собою. Особистість, вдосконалюючи себе, набуває нових можливостей керувати собою і впливати на навколишній світ. Грунтуючись на активізації механізмів саморегуляції, самовиховання передбачає наявність чітко усвідомленої мети особистісного змісту. Необхідними компонентами самовиховання є: самоаналіз особового розвитку, самозвіт, самоконтроль. До прийомів самовиховання входять: самопідбадьорення, самодумка, самонавіювання, самопереконання і самонаказ. В статті представлено поняття самооцінки, як думки людини про наявність, відсутність або слабкість тих або інших якостей, властивостей в порівнянні їх з певним зразком, еталоном. Самооцінка виявляє оцінне ставлення людини до себе, до свого характеру, зовнішнього вигляду, мови і т.д. Це складна психологічна система, що ієрархічно організована і функціонує на різних рівнях. Людина виступає для самої себе як особливий об'єкт пізнання. Пізнання себе включено в ще більш широку систему пізнання зовнішнього світу і безперервної взаємодії людини з навколишнім світом. Самооцінка пов'язана зі всіма проявами психічного життя людини. Основними засобами її є: самопостереження, самоаналіз, самозвіт, порівняння. На цій основі особистість оцінює себе, свої